

Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

**Українська література
в загальноєвропейському контексті**

монографія

Мелітополь
2020

УДК 821.161.2(4)

*Рекомендовано Вченою радою Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького
(протокол № 9 від 18.12.2019 р.)*

Рецензенти:

Рарицький О.А. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Деркачова О.С. – доктор філологічних наук, професор кафедри педагогіки початкової освіти Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника

У45 Українська література в загальноєвропейському контексті:
монографія / за ред. Т.М. Шарової та А.В. Землянської. Мелітополь:
ФОП Однорог Т.В., 2020. 156 с.

ISBN 978-617-7823-12-3

У монографії пропонуються окремі вектори прочитання української літератури з позицій загальноєвропейських тенденцій розвитку мистецтва слова та сучасні підходи до ознайомлення молодого покоління з вітчизняною та зарубіжною культурною спадщиною. Авторами застосовується не лише суто літературознавча методологія, а й досягнення інших галузей гуманітаристики, що значно розширює уявлення про можливості літератури та особливості літературного процесу ХХ–ХХІ ст. Дослідження висвітлює послідовність культурних і літературних традицій та зовнішні впливи в українському мистецтві слова, його тематико-проблематичне спрямування у вирі історичних і соціальних змін, типологічні сходження у творчості письменників різних країн тощо.

Монографічне видання може бути корисним усім, хто цікавиться історією літератури, компаративістикою, методикою вивчення художнього слова та прагне пізнати українську літературу в її органічному співіснуванні, взаємодії із загальноєвропейським науковим і культурним надбанням.

УДК 821.161.2(4)

ISBN 978-617-7823-12-3

© Колектив авторів, 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ 1. <i>Соцреалістичний метод в українській літературі: подолання канону</i>	7
Дихотомія «свій / чужий» у структурі художнього тексту (О. Філатова).....	8
Мілітарна модель у зображенні буденного життя і художні рефлексії Костя Гордієнка (Т. Шарова).....	24
РОЗДІЛ 2. <i>Збереження національних традицій та основ духовності українців через художні твори</i>	34
Атрибути семантичного простору художнього тексту: поетикальні доміанти та лінгвостилістичні характеристики сучасної дитячої літератури (Г. Атрошенко).....	35
Творча аксіологія Р. Іваничука в контексті загальноєвропейської літературної парадигми (Л. Копейцева).....	54
РОЗДІЛ 3. <i>«Психологічна Європа» в українському літературному дискурсі: історія та сучасність</i>	67
Образ фаустівської людини в українській художній прозі 1920-х років (Л. Кавун).....	68
Художні феномени меж і станів у сучасній українській та західноєвропейській прозі (В. Зотова).....	81
РОЗДІЛ 4. <i>Культурна парадигма Європи: українські літературні проєкції</i>	91
«Гібридизація» жанру в сучасній масовій літературі (на матеріалі романів А. Переса-Реверте «Фламандська дошка» та Є. Кононенко «Жертва забутого майстра») (А. Землянська).....	92
Поетикальні вектори романів І. Франка «Борислав сміється» та А. Кроніна «Зірки дивляться вниз» (О. Огульчанська).....	106

РОЗДІЛ 5.	<i>Українське і зарубіжне мистецтво слова у світлі методики літературної освіти.....</i>	116
	Спогади дітей про батьків як джерело вивчення біографії письменників (<i>Н. Мажара</i>).....	117
	Використання електронних засобів навчального призначення з історії української і зарубіжної літератури (<i>С. Шаров</i>).....	134

ТВОРЧА АКСІОЛОГІЯ Р. ІВАНИЧУКА В КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ПАРАДИГМИ

Роман Іваничук – визначна постать сучасного українського літературного процесу, константа нашої прози [14, с. 34]. Так, І. Денисюк у статті «Мислячий історичний роман» акцентує увагу на тому, що Р. Іваничук своїм мистецьким пером відкриває нові сторінки історії рідного краю. Ретельно аналізуючи романістику митця, літературознавець визначає її філософічність та виховне спрямування: прагне, щоб кожна на землі людина пам'ятала й про віковичну мудрість – той Вселенський бумеранг справедливості, котрий за вчинене зло неодмінно покарає [3, с. 85]. Цілком погоджуємося з думкою Я. Гарасима, що Р. Іваничук є живим «літописцем своєї епохи» [1, с. 8].

Однак спробуємо довести, що творчість Р. Іваничука органічно вписується і в загальноєвропейський літературний контекст ХХ – початку ХХІ століття.

Вважаємо, що процес експлікації ціннісного аспекту історичної пам'яті виявляється дуже актуальним у загальноєвропейській літературі, оскільки містить в собі свого роду систему координат в оцінці сьогодення і майбутнього. А відтак аксіологія, або теорія цінності, на європейських теренах посідає чільне місце уже близько століття. Тому цілком закономірно, що аксіологічні категорії є ціннісними конструентами буття людини: добро – зло, прекрасне – потворне, корисне – шкідливе, справедливе – несправедливе, престижне – неprestижне, цікаве – нецікаве, законне – незаконне тощо.

Ці питання стали активно засвоюватись вітчизняними та зарубіжними науковцями, письменниками, перетворюючи аналіз тексту на своєрідний творчий процес.

Доктор філологічних наук, професор Я. Гарасим у статті «Р. Іваничук у координатах четвертого виміру» зазначив, що Р. Іваничук як реставратор відроджував національно-культурні пріоритети нашої держави. Свої погляди та переконання письменник втілює у теорії «меч і мислі», в якій домінантною є ідея служіння рідному народові різними засобами боротьби, залежно від історичних подій і перипетій, змінюючи меч на слово.

Творчіть Р. Іваничука визначається тематичним наповненням романістики; розстановкою аксіологічних акцентів, виявами гостропроблемності, вишуканістю художніх засобів, і органічно переплітається із творчими набутками письменників II половини XX ст., й є складником основного масиву досягнень української прози. Жанрові трансформації романістики в загальноєвропейських літературах також засвідчують прояв авторської позиції письменників, що, своєю чергою, виявляє поетикально оформлену і зорієнтовану на жанрове сприйняття реципієнта картину світу.

Зазначимо, що типологічні збіги у тематичному наповненні текстів української та загальноєвропейської епіки проявляються у схожих сюжетних мотивах, у подібній проблематиці і драматичній колізії (самопожертва, переживання катарсису, залежність особистості від суспільних норм, невирішеність драматичного конфлікту). Це свідчить не лише про наслідування літературної традиції, а й про спробу відходу від неї задля створення нових жанрових форм.

У цій парадигмі поглиблення і розвитку набула історична романістика. Незаважко помітити, що письменники зверталися до цього жанру, намагаючись насамперед знайти в історії відповіді на життєві питання. Такі пошуки вони поєднували із суворою науковістю, з ретельним відтворенням епохи, яка описувалась. Такими є «Боги жадають» Анатолія Франса, «Петро Перший» Олексія Толстого. Основне місце зайняли історичні романи в творчості великого німецького письменника Ліона Фейхтвангера («Єврей Зюс», «Іспанська балада» тощо).

Дослідник літературного процесу Угорщини І. Мегела підкреслив, що немає нічого дивного в тому, що комплексний розгляд вершинних літературних явищ починається з історичної проблематики – серцевинного первня угорської романістики. Заглиблення ж бо в історію «для народу, котрий після «великого переселення» знайшов свою другу батьківщину в Європі, між Тисою та Дунаєм, котрий опинився серед слов'янських та німецькомовних країн, котрий зазнав <...> чимало драматичних моментів, – для такого народу ставлення до минулого має виняткове значення» [11, с. 29]. Ключ до його розуміння, на думку науковця, полягає передовсім у проблемах, яким угорська епічна проза постійно намагалася дати художній універсум: формування й зміцнення державності, становлення національного характеру, а також збереження

і примноження духовних цінностей. Прикметно, що у відтворенні минувшини потенційно присутнє теперішне.

Апофеозом угорської національної ідеї стала трилогія Жигмонда Моріца «Трансільванія», яка, поза сумнівом, «заклала основу об'єктивного аналізу історичного минулого, стимулювала письменників до пошуку нових характерів, на дослідження природи народного героїзму [11, с. 86]. Твір сповнений естетичних вражень, читачі, дослідники схильні побачити модулятори авторської художньої свідомості, котрі налаштовують читача на віднайдення з його сучасністю аналогій у складних колізіях XVII ст., коли за правління двох Габорів – Баторі й Бетлена – вирішувалася доля Трансільванського князівства.

На не менш важливе запитання: «Заради чого живемо на цій землі?» дає відповідь трилогія Арона Тамаші «Авель» – неповторна жанрова модифікація міфопоетичної епіки про тяжкі випробування, що випали на долю загубленого у високих горах Трансільванії маленького і гордого племені секейців, стародавньої гілки мадярської людності. Український угарист І. Мегела, який теж зростав серед фольклорних багатств і розкішної природи Карпат, вийшов на прямі паралелі висвітлення тих авторських алгоритмів поезики, які вивчені недостатньо, або й досі не впали в око дослідникам непересічного таланту А. Тамаші: мотив народної долі, що простежується у віталізмі головного героя Авеля Сакалаша (біблійна традиція тлумачення його імені тут досить показна). Роман визначається використанням синтетичних жанрів народної свідомості – казки і балади, а точніше – їхнім ліризмом, іскрометним гумором, стилістикою поетичної образності та ритмічно-комунікаційною організацією тексту до справді символічного узагальнення, в якому «світ людини сприймається як частина космосу» (Л. Баранські).

І. Мегела, аналізуючи найвизначніші романи угорської літератури XX ст., віртуозами оповідної техніки вважає: Мігая Бабіча, Тібора Дері, Деже Костолані, Дюли Круді, Ференца Мора, Жигмонда Моріца, Ласла Немета, Арона Тамаші та Йожі–Єне Тершанські, які своєю творчістю доводять, що запорукою незнищенності народу є його християнська мораль, помножена на благородність вчинків. У перегукові епох, відтворених у романістиці, виразно лунає письменницький голос на захист гуманізму, заклик утверджувати національні духовні клейноди.

До таких майстрів належить Р. Іваничук, творчість якого мала найбільший суспільний і громадський резонанс у 60-х рр. ХХ ст., а роман-балада «Мальви», його «пісня пісень», принесла йому славу і визнання. Пізніше письменник наголошував: «Після написання цього роману я зрозумів, що до кінця днів своїх не матиму сили покинути історичний жанр» [6, с. 76].

Паралельно у 60-х рр. ХХ ст. білоруський письменник В. Короткевич, творчість якого порівнюють з В. Скоттом, пише роман «Христос приземлився у Гродно» про інвазію єзуїтського ордену в Білорусь. «Звичайно, сам єзуїтський орден XV–XVI ст. важив для всіх нас постільки-поскілки. Набагато важливішим було за його допомогою показати суть іншої єзуїтської ідеології – комуністичної. І виходить, раз троє письменників, незалежно один від одного, написали романи, в які вкладали той самий підтекст, – цього вимагав час. Живучи у фальсифікованій дійсності та маючи фальсифіковану історію, саме у підтексті люди шукали правди. Сьогодні, раз уже є незалежність, багато хто думає, що потреба підтексту відпала. А отже, кому потрібен історичний роман? <...> Історичного роману сьогодні не існує, хоча він повинен існувати, бо історичну пам'ять треба зберігати постійно, незважаючи на епоху, в якій живемо» [15, с. 25].

Історичну романістику Р. Іваничука різновекторно досліджують сучасні поціновувачі творчості письменника [4; 8; 9; 10]. Для автора епічних полотен історичний роман – особливий жанр, який формував національну свідомість, зберігав і утверджував історичну пам'ять, письменник завжди відгукувався на найгостріші проблеми сучасності.

На виховному значенні історичних романів Р. Іваничука неодноразово наголошували дослідники творчості письменника. Для митця українська історична романістика стала подібною до води, яку привозять у місцевість, де джерела пересохли [12, с. 54].

Роман «Мальви» Р. Іваничука синтезував творчі набутки письменника в царині українського історичного роману і ознаменував становлення, розширення його жанрової системи.

Виникнення скомплікованого жанру роману-балади відбувається через функціонування в одному творі романного та баладного жанрів.

Погодимось з думкою М. Слабошпицького, що жанрове визначення «роман-балада» надає творові загадкової тональності, «відчутнішої історико-філософської глибини, а героям дивовижної монументальності» [14, с. 124].

Настанова на баладу в романі дає змогу моделювати явища, не зафіксовані документально, доповнювати їх на ґрунті уяви, поєднувати із відомими легендарними мотивами, що подекуди призводить до зникнення реальної основи. У романі-баладі знаходимо елементи історичних легенд, що позначається на зовнішньому та внутрішньому структуруванні. Християнські й історичні легенди (перекази) умовно становлять основний план оповіді і слугують своєрідним тлом, що виступає на головні позиції. Так, ірреальний художній світ роману формується на основі легенд. Отже, легенди, описи чудес, видіння слугують тлом для розгортання історичних подій, зображення вчинків дійових осіб.

Історичною площиною для роману «Яничари» письменник вибрав десятиліття «золотої волі» польської шляхти й безгетьманства в Україні 1638–1648-х років, найвищого розквіту яничарського корпусу в Туреччині та безкарної сваволі кримських татар, які забирали з України багатий ясир. Автор намагався провести між епохами аналогію, яка вбачалася в тому, що занепад більшовицької імперії нагадував упадок імперії турецької, яка ще панувала на трьох континентах, але вже була неспроможна економічно володіти надто великою територією й асимілювати безліч народів, а яничари, ті справжні турецькі партократи, перетворилися у касту, яка стала над народом корумпованою мафією, що зверху розкладала імперію.

Авторську позицію у романі відстежуємо і в його архітектоніці, яка має як зовнішню, так і внутрішню побудову. Композиційно твір складається з 20 розділів та епілогу, в яких здійснюється перехрещення часів. Дія у романі відбувається з 1640 по 1651 роки в історичній площині. Композиційної єдності твору надає центральна постать – образ Марії, що є ніби віссю, яка перебуває водночас на різних кінцях історії. Таким чином, поряд співіснують три часові площини: період перебування Марії та інших полонених у полоні, другий період – спогади про Україну – коли ми дізнаємося про минуле персонажів, третій – уявний – 60-і роки ХХ ст., час написання твору – 1968 р. У такій структурі авторові вдалося знайти точки дотику однієї епохи з іншою, зв'язуючи минуле із сучасністю і спрямовуючи його в майбутнє. Композиція твору визначила своєрідність хронотопу, який у кожному розділі роману різний. У першому розділі ми знайомимося з мудрецем Омаром. Розуміємо, що автор ототожнює себе з цим персонажем, а тому ми сприймаємо дві часові площини: минуле – сучасність. У цьому

розділі лунають філософські роздуми про турків-завойовників, про долю народів: «*Народе, спам'ятайся, не вбивай сам себе. О народе мій!*» [5, с. 5]. Філософською глибиною пронизані й інші розділи роману: «*народ, який не поклав міцних основ свого власного господарства, повинен бути сам із собою. Бо коли він прагне розвиватися за рахунок інших, тоді стається щось зовсім протилежне його бажанню. Підкорені народи міцніють, панівні ж вироджуються, живучи чужим хлібом, розумом, мистецтвом*» [5, с. 89]. Друга часова тривалість доповнюється розповіддю про Марію, яка уже два роки бідкається в неволі із семилітньою донькою, а далі – спогади про Україну, про напади ляхів, які закатували Підкову, Сагайдачного, Острияницю; спогади Марії про родину, чоловіка Самійла, синів, яких викрадено циганами й татарами. Майстерно автор переносить нас вільно у часі і просторі: третій розділ – це життя султана Амурата IV – завойовника, святкування ним перемог, це його вбивство і призначення Ібрагіма; знайомство з воїном Алімом і знову спогади про виховання хлопчиків у родині ювеліра Хюсама та дружини Нафіси. Третя часова площина – сучасність – це вкладення у вуста Хюсама роздумів про війну, про воїнів, які заробляють гроші на цьому. У четвертому розділі – розповідь про Ібрагіма, його спогади про навчання в Польщі, про перебування в ув'язненні; знайомство із Селімом – козацьким і циганським сином. Психологічний часовий вимір особливо простежується в п'ятому розділі. Це сни двадцятип'ятирічного Аліма про Україну, про білостінну хату із соняшниками, спогади про своє дитинство – гуси, степ, про батька-козака. Це роздвоєння душі Аліма: «*Христос Бог не допомагає, мусульманський керує*» [5, с. 176], а відтак зародилося в ньому пристосування.

Авторську концепцію спостерігаємо й у виборі назви твору, і в доборі матеріалу для оповіді, у послідовному структуруванні розділів, смислового навантаженні епіграфів тощо. Як зазначає М. Гуменний, «вибір назви твору пов'язаний з авторською позицією і безпосередньо, і через його зміст» [2, с. 20]. Як уже відомо, першу назву твору «Яничари» було не прийнято, тому перед письменником був складний вибір іншої назви. Ось як про це згадує сам автор: «Я вперто шукав квітку, дерево чи рослинку, яка б дала назву моєму романові, що вже просився на папір. Іноді здавалося – знайшов! Держидерево – колюче, заграбуше – хіба поганий символ для імперії? Ось неопалима купина – символ вічного живучого народу. Тирса!.. Але все це вже було, все

збите. Аж одного дня я нахилився над голівкою звідкись добре знайомої жовтої квітки, прищипленої коротеньким стебельцем до потрісканої кримської землі... Мальви! Мій історичний роман буде називатися «Мальвами». Бо це трагічний символ українського народу – гожого вродою, пишного на своїй землі й знищеного духовно та фізично на чужині. Лексема «мальви» стає лейтмотивною впродовж розгортання подій у творі» [6, с. 14]. Цим саме письменник мистецьки реалізував художнє завдання.

Глибоко продуманими та логічно вивершеними є епіграфи до розділів роману. Вони глибоко занурені у зміст, «промовляють» щось важливе, сприяють розумінню задуму й теми твору. На наш погляд, вибір епіграфів до кожного з них є важливим елементом структури твору, адже вони містять глибокий зміст, філософську глибину розуміння тих історичних подій, про які мовиться у романі. Письменник використовує рядки з усної народної творчості, Біблії, Корану з метою вивести художній твір з його епохи у «великий час» (термін М. Бахтіна), пов'язати його з історією, культурою минулого, розширити межі часу. Із метою наближення читачів до східних звичаїв, традицій автор неодноразово звертається до Корану. Є певна логіка і в не зрозумілих, на перший погляд, епіграфах до розділів із Корану, які є пророчими: *«Хіба ви не ходили по землі і не бачили, який був їх кінець? Були вони могутньою силою, але аллаха ніщо не може ослабити ні на небі, ні на землі»* [5, с. 3]. Автор використовує до другої частини роману епіграф, узятий з української народної пісні: *«Зажурилась Україна, що ніде прожити, Витоптала орда кіньми маленькі діти. Малих потоптала, старих порубала, А молодих, середульших, у полон забрала»* [5, с. 17]. Реціпієнт відразу уявляє, про що йтиметься у цій частині: про жахливі умови в Україні, про спустошення і загарбання народу турками й татарами. Наприклад, як ось згадує про всі ці події Марія: *«Що? А чи варто далі згадувати про те, що зажурилась Україна, бо ніде прожити? Україна... А я хіба не Україна, укроєна, уцерблена, як моя земля?»* [5, с. 13]. До третього, четвертого розділів митець добирає східні приказки, зокрема: *«Цей світ – город: один росте, другий достигає, а третій падає»* [5, с. 21], яка допомагає збагнути, що автор нас переносить у світ життя та правління Амурата. Філософською глибиною пройняті епіграфи до шостого, восьмого розділів, у яких письменник конденсує думку про те, хто повинен бути при владі: сказав Пророк: *«О ви, які хочете влади, запитайте себе, кого і що ви*

любите?» [5, с. 76]; «Розважність, мудрість, справедливий лад нехай завжди панують там, де влада, бо царство, де невіглас управля, Господнім добрим намірам завада» [5, с. 99].

Оповідач є близьким до світу головних героїв роману. Він ніби знаходиться в колі осіб і подій, що зображуються, перебуває в тій самій емоційно-семантичній сфері, що і герої, сприйняття ним зовнішнього світу є близьким сприйняттю світу тим або іншим персонажем, а нерідко навіть зливається з ним. Наприклад, із Марією: «...іде українська доля чужими дорогами, що народ, який не поклав міцних основ свого власного господарства, повинен бути сам із собою. Бо коли він прагне розвиватися за рахунок інших, тоді стається щось зовсім протилежне його бажанню. Підкорені народи міцніють, панівні ж вироджуються, живучи чужим хлібом, розумом, мистецтвом» [5, с. 127].

Співвідносячи сучасність із минулим, автор подекуди штучно скорочує відстань між ними. Наприклад, в уста Марії автор вкладає роздуми про народ, про його місію бути вільним і незалежним: «Коли це сталося з тобою оте нещастя, що ти з вільного тура став горбатим рабом, верблуде? Коли переламали тобі хребет, і ярмо вигнуло шию? Чи не за ту провину, що дав себе впрягти, несеш віками свою ганьбу напоказ? Все, що можеш ти зробити, – гідливо плюнути своєму хазяїнові у вічі, але ніколи не перестанеш нести його мішки... Яка біда примусила тебе впрягтися?.. Та якщо це вже сталося з нами, тож несімо до скону свою ганьбу, поки не вигинемо» [5, с. 37].

На думку В. Яворівського, «Мальви» – дуже професійний і цікавий твір, який спонукає нас замислитись над історією, сучасністю, майбуттям свого народу, «він розпочав велику серію творів самого Іваничука і поклав початок перспективній і багатообіцяючій літературній тенденції» [16, с. 174].

Цілком очевидними є те, що романістика виробила складну систему жанрових форм; засвоїла досягнення різних естетик світобачення; представила широкий проблемно-тематичний спектр; репрезентувала оригінальні поетикальні прийоми – характеротвірні (переважно пов'язані із психологічною сферою особи) й сюжетно-композиційні (мозаїчні сюжети, дзеркальні конструкції) тощо.

Окрему сторінку в загальноєвропейській літературі має тема боротьби зі злом, політичної несвободи. Один із французьких філософів-екзистенціалістів і водночас відомий письменник Ж.-П. Сартр заявив: «Екзистенціалізм – це гуманізм» [13, с. 27].

І хоча дослідники творчості А. Камю відносили його теж до екзистенціалістів, проте він завжди відкидав ці закиди, оскільки йому властива «філософія бунту». Так, у творі «Бунтівна людина» в автора виявляється мужня позиція спротиву злу, це філософія бунту проти несправедливості людської долі.

Представницею Німеччини, яку відзначили Нобелівською премією в галузі літератури у 2009 р., стала Герта Мюллер, творчість якої присвячена особистому досвіду політичної несвободи, а також змінам людської психіки в умовах тоталітарного комуністичного режиму.

Аксіологічні тенденції простежуються й у романі Р. Іваничука «Вогненні стовпи» та у творчості загальноєвропейських письменників ХХ–ХХІ ст.

«Вогненні стовпи» – яскравий зразок твору, що містить узагальнений життєвий досвід про вибір людиною добра і зла; твір психологічно напружений, він покликаний дати читачеві ключ до розуміння життєдайних основ буття у світі. Наскрізними у романі є сентенції самого Р. Іваничука: *«Все починається із власного нерва, немає ж вселюдської нервової системи. І тільки та людина, яка здатна глибоко відчувати родинний біль, може піднятися до розуміння болю верстви, нації, людства. У цьому сенс моєї філософії, набутої з власного досвіду в життєвому русі»* [12, с. 37].

Із творчої лабораторії письменника ми дізнаємося про те, який складний шлях пройде митець від задуму до художнього втілення. У слові від автора майстер історичного роману писав: *«Я переборов страх і зважився дати на суд читачеві спробу художнього осмислення драматичної історії наших збройних змагань за незалежність»* [7, с. 504.].

Отож, історичною площиною для роману «Вогненні стовпи» письменник вибрав події боротьби Української Повстанської Армії і вірить, що *«прийде час боротьби за утвердження української державності»* [6, с. 76].

Спираючись на праці науковців, істориків, студіюючи не одне історичне джерело, письменник написав роман за законами художності. При цьому митець розмірковує над тим, що авторові треба *«уздріти епоху УПА в двох ракурсах: історичному і нинішньому»* [7, с. 44]. Роман присвячений одній із тем, які є актуальними і сьогодні, коли ми думаємо про моральне й духовне здоров'я нашого народу, – темі патріотизму і збереження людської гідності. Витоки цих неперепутних рис Р. Іваничук

шукає у глибинних надрах простого народу часів боротьби Української Повстанської Армії.

Національний простір у романі асоціюється з його географічними координатами (Покуття, Гуцульщина), мешканцями, адже саме вони мають споріднені ментальні якості, прагнення та потреби, врешті, вони означають собою певний хронотоп. І хоча сам митець не радить вивчати карту України, проте ось яскравий приклад одного із пізніше страчених сіл енкаведистами: *«Боднарівка, обступлена з одного боку рядочком білих хат на Царині, з другого – Солтисовим та Сталацуковим горбами, а посередині глибочіла бездонна Мочула...»* [7, с. 27].

Особливої уваги автор твору надає представленому часові (1942–1946), тобто часу образно представлених подій, які відбуваються ніби на наших очах. Події в романі відзначаються безперервністю, пов'язані між собою єдністю представленого часу, а можуть чергуватися з авторською інформацією або бути суміжними з паузами (сучасність, розкопки жертв перепоховання), коли лінія представленого часу раптово переривається (минуле – 1914 – час Франка, вшанування його творчості). А відтак, структура художнього часу роману Р. Іванчука посутньо ускладнюється також внутрішніми пропорціями сюжетного, індивідуального та соціально-історичного, подієвого і ліричного, авторського й персонажних художніх часів.

Сюжетні розгалуження роману складають панораму національного буття, яка охоплює історико-філософський, моральний, психологічний аспекти. За допомогою цього прийому автор поєднує індивідуальний, історичний час із міфологічним, створюючи складний часопросторовий континуум. Письменник переконаний, на наш погляд, що саме усуси, *«підняли наш прапор, столочений копитами наїзників і сплюгавлений перевертнями, підняли його, випрало у власній крові»* [7, с. 41].

Прелюдія сповнена філософськими роздумами наратора про те, що *«мусить настати всесвітнє оновлення землі. Адже для чогось розчищувалисвіточі людства у затхлих авгієвих стайнях імперій, певне, для ще невідомої, проте неминучої новизни...»* [7, с. 24].

Друга частина триптиху «Вогненні стовпи» сприймається як центральна, а отже, об'єднувальна, головна організаційна концептуальна ланка, яка увиразнює ідею нації в історичному та буттєвому вимірах. Це розповідь про нашу історію, про нашу українськість, про те, на чому тримається Дух нашої нації. Впевненими

є роздуми Мирона, який, на нашу думку, є автобіографічним героєм, а тому цілком співпадають з думками автора про те, що вони *«готові покласти голову за Україну»* [7, с. 163]. Письменник написав притчу про силу й вади нашого національного характеру, про патріотизм та яничарство й манкурство. Це концентрація філософських ідей та концепцій, яка засвідчує глибину художнього мікрокосму Р. Іваничука, широку відкритість мисленнєвого світу автора притчі: *«Україна – то не тільки празники, а й горе, і упадок духа, і програші, і зради – все це є Україною, а іншої не маємо»* [7, с. 164]. Це такий згусток художньої енергії, який нікого не залишає байдужим, нагадує кожному про одвічний наш зв'язок зі сферою родової пам'яті, архетипами колективного несвідомого. «Вогненні стовпи» – це постійна можливість відкриття, це колодязь із живою і мертвою водою, невичерпне джерело значень, це глибинні пласти національного буття, дослідження національних проявів людської духовності [14, с. 56].

У четвертій книзі-реквіємі «Космацький гердан» Р. Іваничук філософськи осмислює дійсність, людину, прекрасне й потворне в житті, прозаїк спирається на фольклорно-міфологічні образи, символи та мотиви, інтерпретує їх відповідно до авторського світобачення, до тих загальнолюдських проблем, що порушуються у творі.

Автор переносить нас у сучасність (1992 – рік незалежності України), однак УПА стоїть рівно посередині між минувиною і сучасністю й акумулює животворчий дух українського народу. Тисячі людей зібралися подивитися на розкопки погребених захоронень, серед них були Мирон Щинкарук, Йосафат Юлинин, які приїхали зі Львова, писанкарка Ганна Палійчук, Орест Потурай, генерал у відставці Едвард ван Готтегем (приїхали з-за кордону). Наратор вимальовує жахливу картину: *«на дошках під стіною мертвого гмаху білили людські кості й шкірилися черепи, розколені сокирами. А з деяких стирчали цвяхи й залізні штирі...»* [7, с. 329].

Але найбільше прикували увагу людей, *«які прикипіли очима до отвору, останки двох осіб, які ніби зрослися; голова меншого скелета була повернена до ребер більшого, дрібні руки, мабуть, дівочі, оповили чоловічий тубуб»* [7, с. 332]. Як ми дізнаємося пізніше, це були Ліда і Василь – борці за незалежність. Побачене та розповіді викликають жорстоку лють у Мирона Щинкарука, який *«взяв би сокиру й немов опришко гатив без розбору по головах зайд, які вчинили в Яблунові таку страшну наругу над людьми»* [7, с. 340].

Так і в останній книзі автор міркує над питанням, що стало причиною зрадництва, відступництва саме серед українців: *«чому саме*

син високого старшини уенерівської армії став лютим ворогом українців, яка пекельна сила спричинилася до такої метаморфози в душі зачатої у благородстві людини, хто з нього виліпив зрадника» [7, с. 390].

Як уже наголошувалося, письменник був близьким до світу головних героїв роману. Він ніби знаходиться в колі осіб і подій, що зображуються, перебуває в тій же емоційно-семантичній сфері, що і герої, сприйняття ним зовнішнього світу є близьким сприйняттю світу тим або іншим персонажем, а нерідко навіть зливається з ним. Наприклад, з Мироном, який зрозумів, що *«найсильніша зброя – відвага, і не такий ворог страшний, як його малюють»* [6, с. 130]. Для романіста важливими проблемами була проблема християнської моралі. Зверненням до християнського світовідчуття є зав'язка подій і на ідеї первородного гріха та його спокутуванні, мотиві жертвності та сприйняття реальних подій через апокаліптичні візії. Символічним у романі є образ вбитого оленя, звірини, яка вклдала *«в останній рев і лють свою, і кривду, й нерозуміння безглузості кривавої смерті»* [7, с. 76]. На нашу думку, автор переконаний, що вбивство оленя Юрком Васютиним *«залишило на землі сатанинську печать, яка давала дозвіл убивати, це була перша кривава смерть у Боднарівці»* [7, с. 117].

До речі, таку ж думку сповідує Ференц Мора у романі-застереженні *«Золотий саркофаг»*. За словами І. Мегели, письменника водила не логіка сюжетної побудови, безсторонність оповідача, а складна алгебра почуттів, прихована за античною символікою, міфологічними та біблійними ілюзіями» [11, с. 9].

Отже, аксіологія Р. Іванчука у загальноєвропейському контексті багатоплощинна. Ціннісні орієнтири митця є універсальними і можуть слугувати за зразок міжнаціонального діалогу європейських культур. Таким чином, глибокий науково-критичний огляд історичних романів письменника під аксіологічним кутом вивчення ілюструє низку теоретико-концептуальних засад для української літератури ХХ–ХХІ ст., яка є складником світового художнього літопису.

Література

1. Гарасим Я. Послання до сучасників. *Літературно-публіцистичні статті*. Львів : Світоч, 2002. С. 8.
2. Гуменний М. Поетика О. Гончара прозаїка. *Филологический анализ. Теория, методика, практика*: сб. науч. ст. Херсон, 1993. С. 22–28.

3. Денисюк І. Літературознавчі та фольклористичні праці: у 3 т., 4 кн. Т. 1. Кн. 1. Літературознавчі дослідження. Львів : Світоч. 2005. 432 с.
4. Зотова В.Г., Копейцева Л.П., Пітель Т.О. Спокута як дорога до себе: семантика меж і станів у романі Р. Іваничука «Орда». *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія Філологія. Соціальні комунікації*. 2019. Т. 30 (69). №3. Ч. 2. С. 91–95.
5. Іваничук Р. Мальви (яничари). Орда: романи. Харків : Євроекспрес, 2000. 416 с.
6. Іваничук Р. На зламі епох мусимо творити відважно й талановито: призначення слова. *Літературна Україна*. 2009. 5 лют. С. 11–15.
7. Іваничук Р. Вогненні стовпи: тетралогія. Харків : Фоліо, 2013. 507 с.
8. Копейцева Л.П., Маковська А. Поліфонія проблематики новелістики Галини Тарасюк. *Zbiór artykułów naukowych z Konferencji Międzynarodowej NaukowoPraktycznej (on-line) zorganizowanej dla pracowników naukowych uczelni, jednostek naukowo-badawczych oraz badawczych z państw obszaru byłego Związku Radzieckiego oraz byłej Jugosławii*. Warszawa, 2018. С. 47–51.
9. Копейцева Л.П., Єгорова Ю.М. Темпоральність як вияв авторської позиції в синтезі естетичного континууму Р. Іваничука. *Комунікативний дискурс: наукова реценція та стилістика перекладу* : зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф. К. : Міленіум, 2018. С. 186–187.
10. Копейцева Л.П., Єгорова Ю.М. Мова романів Р. Іваничука у парадигмі поетики художнього тексту. *Українська література в загальноєвропейському контексті*: зб. наукових праць. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2018. Вип. 1. С. 139–145.
11. Мегела І. Угорський роман 20–30 років ХХ століття. Проблематика. Жанрова структура. Форма оповіді: монографія. К. : Видавець Вадим Карпенко, 2008. 284 с.
12. Роман Іваничук – майстер історичного роману: 80–річчю від дня народж. присвяч. : метод. поради / ред. кол.: Бабій Л.В. (відп. за вип.). Івано-Франківськ, 2009. 130 с.
13. Сартр Ж.-П. Екзистенціалізм – это гуманизм. М. : Просвещение. 1953. 126 с.
14. Слабошпицький М. Роман Іваничук. Літературно-критичний нарис. К. : Основа, 1989. 206 с.
15. Слабошпицький М. Творчість Р. Іваничука у національних вимірах української культури: Меч і думка : зб. наук. праць. Львів–Ужгород : Гражда, 2009. 336 с.
16. Яворівський В. Твори: у 5 т. К. : Фенікс, 2008. Т. 5. 528 с.